

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГРАМАТИЧНІ ЧИТАННЯ – XI
Матеріали Міжнародної
науково-теоретичної конференції
13-14 травня 2021 року

Вінниця
ТВОРИ
2021

УДК 81'36(06)

Г 76

Редакційна колегія: Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (науковий редактор); Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор; Олена Важеніна, кандидат філологічних наук; Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор; Василь Грещук, доктор філологічних наук, професор; Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент; Наталія Дарчук, доктор філологічних наук, професор; Людмила Коваль, доктор філологічних наук, доцент; Елла Кравченко, доктор філологічних наук, доцент; Жанна Краснобаєва-Чорна, доктор філологічних наук, професор; Марія Конюшкевич, доктор філологічних наук, професор; Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор; Анатолій Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор; Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор; Ганна Ситар, доктор філологічних наук, доцент (заступник наукового редактора); Володимир Широков, доктор технічних наук, професор, академік НАН України; Марина Притолок, лаборант (відповідальний секретар).

Затверджено до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 13 від 26 березня 2021 р.).

Г 76 Граматичні читання – XI: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції 13–14 травня 2021 року / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця: ТОВ «Твори», 2021. – 296 с.

Розглянуто актуальні проблеми морфологічних і синтаксичних категорій, встановлено особливості семантики фразеологічних і лексичних одиниць, висвітлено напрями та методи прикладних лінгвістичних досліджень, з'ясовано напрями комунікативного аналізу мовних одиниць.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

ISBN 978-966-949-807-6

УДК 81'36(06)

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021

© Автори матеріалів, 2021

ISBN 978-966-949-807-6

© ТОВ «Твори», 2021

Олексенко Олена	Морфологічні одиниці в поезії Миколи Вінграновського	180
Островська Людмила	Урбаноніми міста Миколаєва як репрезентанти національно- історичного культурного коду	185
Папіш Віталія	Лінгвоперсона Лесі Українки у фокусі психоакцентуації: принципи аналізу	191
Полежаєв Юрій	Аразеологія з автохтонним компонентом в австралійському варіанті англійської мови	196
Поповський Анатолій, Хмель-Дунай Галина	Литовські антропоніми як кодовий чинник етнічної автентичності з погляду історії литовсько-українських контактів	198
Романченко Алла	Тропеїчна система метеодискурсу Наталки Діденко	209

РОЗДІЛ V. КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Віталія Папіш
(м. Ужгород)

ЛІНГВОПЕРСОНА ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ФОКУСІ ПСИХОАКЦЕНТУАЦІЇ: ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ

Основний постулат психолінгвістики: про що б не писала людина, вона пише про себе, тільки робить це підсвідомо. Аналіз художнього мовлення в психолінгвістичному ракурсі дає змогу виявити приховані особистісні риси мовної особистості, що не відразу

© Папіш В., 2021

помітні, але дослідник їх відкриває за умови більш глибокого занурення в текст із залученням спеціальних дослідницьких методик спостереження й дискурс-аналізу.

Вивчати мовну особистість з огляду на методологію теорії лінгвоперсології необхідно, безумовно, у міждисциплінарному модусі, на перетині мовознавства і психології, когнітивної лінгвістики, герменевтики, літературознавства. Подібний синтез, по суті, забезпечує актуалізацію класичних і неокласичних та посткласичних методів дослідження текстів, розбудову нових синкретичних методик.

Актуальність цієї наукової розвідки зумовлена особливою дослідницькою увагою до нової поліфункційної парадигми знань та можливості «перепрочитання» дискурсу письменниці-класика Лесі Українки у фокусі психоакцентуації.

Творчі лінгвоперсони, як показує досвід, досить часто виявляють виразну акцентуованість. Під психологічною акцентуацією традиційно розуміємо феномен посилення вияву певних психічних властивостей або рис людської вдачі без порушення норм, що відображається в мовленні. Акцентуація має систему різновидів, серед яких – й істероїдна. В її основі (1) «посилення егоцентризму і бажання бути в центрі уваги» [2, 34], (2) надмірна емоційність, (3) театральність, (4) схильність до фантазування, (5) особливі здібності до музики, іноземних мов.

Теорію психоакцентуації розробляли зарубіжні та вітчизняні дослідники, серед яких В. Белянін, Є. Чалкова, Т. Прокоф'єва, І. Мазирка, Я. Бондаренко, О. Гур'яничева, Т. Лапкіна, Є. Кузьменко, Т. Інкіна. Названі вчені будують свої спостереження переважно на базі зарубіжної художньої літератури: В. Белянін – на матеріалі російських художніх текстів; Т. Прокоф'єва – англійських, американських та російських; Т. Лапкіна, О. Гур'яничева, Є. Кузьменко, Т. Інкіна – англійських; Я. Бондаренко – на ґрунті художніх текстів американської літератури.

Наукові студії, виконані в ракурсі теорії психоакцентуації, на матеріалі жанру листів, що належить до системи его-текстових жанрів, на сьогодні відсутні. Уважаємо, що епістолярій Лесі Українки вартий того, аби стати базою для таких досліджень. Благодатним джерелом задекларованого аналізу є всі типи его-текстів письменниці, що можуть слугувати своєрідним психокодом МО, розгадування якого дасть змогу глибше зрозуміти психологію текстотворця. Зауважмо, що типовими жанрами его-текстів є щоденник, мемуари, листи, автобіографія, афоризми, епіграма, оскільки саме в них найбільш послідовно репрезентується мовна свідомість автора (его автора) з

його почуттями, емоціями, інтенціями, інтимними думками, надіями, мріями, оцінками, характерними рисами мовлення, психотипу, характеру [3, 91].

Леся Українка часто писала до своїх рідних (матері, бабусі, братів і сестер, родини Драгоманових) та осіб зі свого літературного оточення (І. Франка, О. Кобилянської, М. Павлика, В. Стефаника, Й. Маковея, Б. Грінченка, М. Коцюбинського та ін.). У листах вона ділилася наболілим, інформувала про свої захоплення і хвилювання. Якщо проаналізувати дискурс листів Лесі крізь призму певних мовленнєвих фактів, що відтворюють своєрідність мовної свідомості поетеси, то можна знайти підстави для виокремлення відповідного типу акцентуїзованості. Зупинимось на цих мовних фактах детальніше.

За свідченням психологів, істероїдні особистості надають перевагу роду діяльності, що пов'язана зі *світом мистецтва* [1, 180]. У листах Лесі Українки виявлено високу частотність лексеми, що номінують поняття зі сфери музики, малювання, артистизму, напр.: *Думаю з неділі почати учитись **малювання**, трапляється спосіб до того, а я вже давно хотіла вивчитись хоч трохи малювати. Як бачите, з мене настоящий дилетант, хотіла б краще бути **артистом**, та що ж, коли не вдається* (22.01.1893 р. До Л. М. Драгоманової); *Оце я недавно взялася до **теорії музики**, та воно досить тяжко без чужої помочі обходитись...* (22.01.1893 р. До Л. М. Драгоманової); *Сама ж я тепера почала учитись **малювання**, а за мною і Тося, і Олесь, та, здається, їм уже почало се обридати...* (23.02.1893 р. До М. П. Драгоманова); *Ви (...) предлагали мені платити за мої **уроки рисування**. Спасибі Вам за се (...) Я ходжу на уроки англійські два рази в неділю, значить, час зостанеться і на **рисування*** (4.02.1894 р. До Є. І. Драгоманової) (жирний шрифт у цитатах автор. – В. П.).

Істероїди, що доведено, з великим задоволенням *вивчають іноземні мови*. Леся Українка була поліглотом: знала сім мов. В аналізованому епістолярному дискурсі це засвідчено (1) номінаціями на позначення конкретних мов (англійської, французької, німецької, італійської), (2) іншомовними вкрапленнями з російської, польської, французької, німецької, італійської, латинської мов, (3) згадками про вчителів-словесників та іноземних письменників, а також (5) описами психологізованих станів радості від процесу навчання, (6) високочастотною лексемою «переклад», (7) використанням латиниці, порівняймо: *А я ходжу до одної **англічанки** на уроки **англійської мови**. **Англійська** мова дуже трудна, але я все-таки вивчуся, моя учительниця каже, що у мене **єсть** **способність** і що я,*

певне, **скоро виучусь** (...) (19.11.1893 р. До Є. І. Драгоманової); **Я дуже рада, що я нарешті допалася до англійської мови, – ну вже ж і утну** я колись щось із Байрона, аж чортам жарко вдасться! Я займаюся вкупі з Людею, і через те ми з нею часто бачимось, бо помагаємо одна одній зубрити **французько-англійські переклади**. Викладова мова у нас **французька**. **Англічанка** наша дуже цікава і красива стара леді, **«a very lady like»**, як у них кажуть (12.12.1893 р. До брата Михайла); **Будьте певні, що я Вам не покину англійської мови, не на те я її вчилася, щоб так хутко покинути**. Я куплю собі словаря і книжок та так наштапуюся за літо, що хоч в Англію і то не страшно (...) (17.04.1894 р. До М. П. Драгоманова); **Шкода мені, що я не можу побачити Вашого видання Гейне**. Чи не могло б воно як до мене дістатись? **Щодо В. Гюго, то я остатніми часами ще нічого не перекладала** – багато було роботи іншої... (2.05.1892 р. До І. Я. Франка); (...) **Треба конечно перекласти** половину **«Атта Троля»** (б глав уже маю), одну елегію *Musset* і **«Гуллівера»**; треба переписати одну свою повість до тих пор, поки поїду в Київ; треба покінчать деякі начаті вірші. **«Les pauvres gens»** я вже давно скінчила (...) (5.01.1890 р. До М. П. Драгоманова); **Уліти** мої їдуть (лізуть), тільки дуже-дуже помалу... „**когда-то будут!**”... А от Миші стидно, що лінується писати свою уліту, адже ж, здається, не під тропіками живе, то не повинен би так предаваться **dolce far niente**; ...після того вони завели зо мною розмову, вибрали мені кавуна, „**который полутше**”, – і знайомість готова (до матері від 18 VII 1889 р.); (...) **От тільки одно мене бентежить, знаєш, тес „mens sana in corpore sano”**.

Однією з примітних ознак відображення в дискурсі листів акцентуєваних рис характеру Лесі Українки є **експресивний потенціал колірних лексем**. На думку П. Яньшина, «існують стійкі стильові особливості колірного сприйняття, пов'язані зі стійкими психологічними характеристиками суб'єкта» [9]. За спостереженнями В. Беляніна, особи з істероїдною акцентуацією частіше звертаються до яскравої кольорової гами, зокрема актуалізують такі кольори, як білий, золотий, срібний і червоний. Зафіксовано це й у Лесі Українки, порівняймо: **білого** місця в газеті; «**щасливе**» закінчення тої «**білої** мрії»; **гуси білокрилі**; **білий** камінь; **багрянець червоних** корогов; **срібна** крига; **пані з золотим** обличчям; **золотий** пісок; **золотий** Єгипет; **золоте** море; **дами з золотими** обличчями; **золоті** терни; **золоті** проміння; У листі мені Ваші вірші здалися **червоними**, а шум звичайно **сивий** буває, часом **білий**.

Улюблені колірні номінації вживає Леся для найменування людей. *Хтось білий* – так іменує Леся себе в листах до О. Кобилянської, порівняймо: *Хтось (білий) буде вже так кінчати своє оповідання; хтось білий мусив раптово виїхати^[SEP] в Петербург; Хтось (білий) має тепер мрію поїхати сього^[SEP] року на Буковину; А хтось білий радий би з свого боку неба прихилити комусь дорогому; коли б бачив тоді когось білого, що був тоді^[SEP] вже такий «білий», аж вуха світились, наче з алебастру; От і знов хтось білий в золотому Єгипті і вітає когось.*

Сестру О. Косач Леся ніжно називає *моя золота, золотесенька*, доповнюючи й іншою кольоровою гамою: *Бувай здорова, моя лілейно-рожева, моя золота, золота Лілея; золоторожесая, золотесенька.*

Отже, епістолярний дискурс Лесі Українки є беззаперечним джерелом фіксації акцентуєваних рис, притаманних письменниці. Лексеми, що номінують поняття зі сфери мистецтва, номінації зі смислом ‘іноземні мови’, колірна гама з переважанням червоного, золотого, білого, срібного кольорів є переконливою демонстрацією істероїдної акцентуації. Зауважмо, що це тільки частина доказового мовного фактажу, яку подаємо в цій науковій розвідці.

Перспективою дослідження вважаємо зібрання масиву мовленнєвих фактів з художнього та еґо-текстового дискурсу Лесі Українки та його класифікацію з урахуванням комплексу параметрів, характерних для істероїдної акцентуації.

Література

1. Белянин В. П. Основы психолінгвістической диагностики. (Модели мира в литературе). М. Тривола. 2000. 248 с. Режим доступу: http://pedlib.ru/Books/3/0476/3_0476-187.shtml#book_page_top
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни, у 4 томах. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
3. Космеда Т. Лінгвокреативність Лесі Українки в її еґо-текстах (на матеріалі епістолярію поетеси (1870–1890) та її роздумів про листи в художніх текстах). Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo, red. A. Woźniak. Lublin, 2018. Zeszyt 66/7. S. 89–107.
4. Леонгард К. Акцентуированные личности. Киев: Фенікс, 1981. 392 с.

5. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. К. Наукова думка. 1975–1979. Т. 10–12. Листи: Т.10 (1876–1897). 1978. 542 с. Т.11 (1898–1902). 478 с. Т. 12 (1903–1913). 1979. 794 с.
6. Яньшин П. В. Семантика цвета, Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова [Электронный ресурс]. – Режим
доступа: http://nagual.at.ua/publ/flash_animacija/psikhologija_i_psikhosemantika_cveta/2-1-0-74http://www.oblosvita.kiev.ua/4971/dramatichna-poema-kassandra/